

הסוגיא השלישית – שגגה במאי (סט ע"א-סט ע"ב)

- [1] ואלא מונבו, שגגה במאי? כגון ששגג בקרבן.
הערות הפתיחה של סתם התלמוד
- [2] ורבנן – שגגת קרבן לא שמה שגגה. ורבנן, שגגה במאי?
מחלוקת אמוראים בעניין שגגת כרת
- [3] **רבי יוחנן אמר: כגון¹ ששגג בכרת, אף על פי שהזיד בלאו.**
מחלוקת אמוראים בעניין שגגת כרת
- [4] **וריש לקיש אמר: עד שישגוג בלאו וכרת.**
דרשת רבא אליבא דריש לקיש
- [5] **אמר רבא: מאי טעמא דרבי שמעון בן לקיש? אמר קרא אשר לא תעשינה בשגגה² ואשם – עד שישגוג בלאו³ שבה.**
דרשה הלופית אליבא דרבי יוחנן (הוספה מאוחרת לנוסח התלמוד)
- [6] [ורבי יוחנן, האי קרא דרבי שמעון בן לקיש מאי עביד ליה? מיבעי ליה לכדתניא: מעם הארץ – פרט למשומד, רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי שמעון: אשר לא תעשינה בשגגה ואשם השב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו, לא שב מידיעתו, אינו מביא קרבן על שגגתו].⁴
דיון צדדי – קושיא על ריש לקיש ותירוצה
- [7] **תנן: אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, והוינן בה: מנינא למה לי? ואמר רבי יוחנן: שאם עשאן כולן בהעלם אחת – חייב על כל אחת ואחת.**
היכי משכחת לה? בזדון שבת ושגגת מלאכות. בשלמא לרבי יוחנן, דאמר "כגון⁵ ששגג בכרת אף על פי שהזיד בלאו", משכחת לה כגון דידע לה לשבת בלאו, אלא לרבי שמעון בן לקיש, דאמר "עד שישגוג בלאו ובכרת", דידע ליה לשבת במאי?
- [8] **דידעה בתחומין, ואליבא דרבי עקיבא.**
דידעה בתחומין, ואליבא דרבי עקיבא.
- [9] **מאן תנא להא, דתנו רבנן: שגג בזה ובוזה – זהו שוגג האמור בתורה; הזיד בזה ובוזה – זו היא מזיד האמור בתורה; שגג בשבת והזיד במלאכות, או ששגג במלאכות והזיד בשבת, או שאמר⁶ יודע אני שמלאכה זו אסורה אבל איני יודע אם חייבין⁷ עליה קרבן אם לאו⁸ – חייב. כמאן? כמונבו.**
בריייתא הקובעת הגדרות של מזיד ושוגג; הערות קצרות של סתם תלמוד
- [10] **אמר אביי: הכל מודים בשבועת ביטוי שאין חייבין עליה קרבן, עד שישגוג בלאו שבה.**
מימרא של אביי – מוסבת על מחלוקת ר"י ור"ל
- [11]

1 ותיקן ווילנא: "כיון".

2 וכן הוא בויקרא ד כב; בדפוס "בשגגה" הוקף על פי ויקרא ד כז.

3 בדפוס נוסף: "וכרת", כמו בפיקסא [4] לעיל.

4 כל הקטע ליתא בכתבי היד ובדפוס ראשון.

5 וכן הוא בכתבי היד ובדפוס ראשון; וילנא: "כיון".

6 "או שאמר" – בפירוש ר"ח: "אמר".

7 דפוס ראשון ווילנא: "שחייבין".

8 דפוס ראשון ווילנא: "או לא".

- דברי פרשנות של סתם התלמוד
- [12] "הכל מודים" מאן? רבי יוחנן. פשיטא! כי קאמר רבי יוחנן, היכא דאיכא כרת; היכא דליכא כרת – לא. סלקא דעתך אמינא: הואיל וחידוש הוא⁹ – דבכל התורה כולה לא אשכחן לאו דמייתי עליה קרבן, והכא מייתי – כי שגג בקרבן נמי ליחייב; קא משמע לן.
- בריייתא הנוגדת את עמדת אביי
- [13] מיתיבי: איזהו שגגת שבועת ביטוי לשעבר?¹¹ אמר יודע אני ששבועה זו אסורה, אבל איני יודע אם חייבין עליה קרבן אם לאו¹² – חייב.
- תירוצ של סתם התלמוד
- [14] הא מני? מונבז היא.
- דיון הלופי של סתם התלמוד
- [15] לישנא אחרינא:¹³ מני? אילימא מונבז, פשיטא! השתא בכל התורה דלאו חידוש הוא אמר שגגת קרבן שמה שגגה, הכא דחידוש הוא לא כל שכן? אלא לאו רבנן היא,¹⁴ ותויבתא דאביי, תויבתא.
- מימרא שניה של אביי המוסבת על מחלוקת ר"י ור"ל
- [16] ואמר אביי: הכל מודים בתרומה שאין חייבין עליה חומש עד שישגוג בלאו שבה.
- דברי פרשנות של סתם התלמוד
- [17] "הכל מודים" מאן? רבי יוחנן. פשיטא! כי אמר רבי יוחנן, היכא דאיכא כרת, היכא דליכא כרת – לא. מהו דתימא, מיתה במקום כרת עומדת, וכי שגג במיתה נמי ליחייב; קא משמע לן.
- מימרא של רבא הנוגדת את עמדת אביי
- [18] רבא אמר: מיתה במקום כרת עומדת, וחומש במקום קרבן קאי.

9 דפוס ראשון ווילנא: "אבל הכא".

10 וכן הוא בכל כתבי היד ובדפוס ראשון; וילנא: "הואיל ו[חייב קרבן] חידוש הוא".

11 בדפוס ראשון ובוילנא נוסף: "שאם".

12 דפוס ראשון ווילנא: "או לא".

13 כל הפיסקא היא הוספה ארוכה במינכן ובדפוס ראשון; ונמצאת גם בקיצור בגליון ותיקן בשם 'ס'א'.

14 נוסף כאן במינכן: "ועד כאן לא פליגי רבנן עליה דמונבז אלא בכל התורה כולה דלאו חידוש הוא אבל הכא דחידו' הוא אפי' רבנן מודי", והוא כעין נוסח שבועות כו ע"ב.

רש"י

אלא מונבז דאמר לעיל דמי שהיתה לו ידיעה בשעת מעשה חייב חטאת, דשגג במאי הא גבי חטאת שגגה כתיב. דשגג בקרבן דיודע שחייב על זדונו כרת, אבל אינו יודע שחייב עליה חטאת. לא שמה שגגה עד ששגג בעבירה עצמה. ורבנן דבעו שגגה בעבירה עצמה, שגגה במאי קאמרי; שגגה בכולה מילתא בלאו וכרת, או בכרת לחודיה? כיון ששגג בכרת אף על גב שהזיד בלאו שאז הקרבן על הכרת הוא בא, כדאמרן לעושה בשגגה וסמך ליה והנפש אשר תעשה וגו'. לא תעשינה היינו לאו. מנינא למה לי ליתני אבות מלאכות הזורע והחורש כו', למה לי למיתנא ארבעים חסר אחת, ליתנינהו, ואנן ידעינן דארבעים חסר אחת איכא. שאם עשאן כולן כו' וסימנא בעלמא אשמעינן, לידע כמה חטאות חייב על חילול שבת אחת. היכי משכחת לה דמייחייב, על כרחך לא משכחת לה אלא בזדון שבת – דיודע שהוא שבת, ושגגת מלאכות – דאינו יודע שהמלאכות הללו אסורות. דאי בזדון מלאכות ושגגת שבת, דיודע שהן אסורות בשבת אבל שכח שהיום שבת – הא תנן דאינו חייב אלא אחת לכל שבת, וזדון שבת לא היה אלא אם כן יודע אחת מהלכותיה, דאי לא ידע בחדא מינייהו – אין שבת חלוק לו משאר ימים, וזה ששגג בכולן – אין כאן זדון שבת. בשלמא לר' יוחנן דאמר שגגת כרת שמה שגגה, משכחת לה זדון שבת – בלאוין, ושגגת מלאכות – בכריתות, דיודע לה לשבת שהזהר על הלאוין, או של כולן או של אחת מהן. דידע לה לשבת במאי הלא בכולן שגג, כסבור שכל שלשים ותשע מלאכות מותרות. בתחומין דאינן בקרבן. ואליבא דר' עקיבא דאמר במסכת סוטה: תחומין דאורייתא נינהו, דתנן: בו ביום דרש רבי עקיבא ומדותם מחוץ לעיר כו'. זהו שוגג האמור בתורה כלומר: היכא דשגג בשבת ובמלאכות – אין כאן לא דין ולא דיין לקנתר, ואין לך שוגג כזה. הזיד בזה ובזה אין לך מזיד כזה. שגג באחת מהן אף זה שוגג, וחייבים עליה קרבן. שבועת ביטוי שאוכל ולא אוכל שאכלתי ולא אכלתי – חייב עליה קרבן, וכתוב ביה ונעלם דהיינו שוגג, הכל מודים בשוגג שלה דאם נשבע שלא אוכל ואכל – אינו חייב אלא אם כן שכח שבועתו כשאכל, דהשתא שגג בלאו שבה. הכל מודים מאן ר' יוחנן כלומר: על כרחין אביי לאו אפולוגתא דמונבז ורבנן קאי, דלישמעינן דמודה מונבז בהא דהא שגגת קרבן לא היא שגגה, דמהיכא תיתי, והא קל וחומר היא, השתא בכל התורה כולה, דליכא חידוש בקרבן דידהו, אמר מונבז דמייחייב בשגגת קרבן, הכא דחידוש הוא, דאין בה כרת ומביא קרבן עליה – לא כל שכן. אלא לרבנן קאמר, ואפולוגתא דר' יוחנן וריש לקיש קאי, ומאן הכל מודים – ר' יוחנן, דאף על גב דבעלמא קאמר אף על פי שהזיד בלאו – הכא בעינן שישוגג בלאו. פשיטא כיון דאליבא דרבנן איפליג, דאמרי שגגת קרבן לאו שגגה היא, אי בלאו שלה הזיד – במאי שגג, דע"כ לא קאמר ר' יוחנן בעלמא אלא במקום כרת, דשגג בכרת. סלקא דעתך אמינא בשבועת ביטוי נמי קאי ר' יוחנן במילתיה, דאף על פי שהזיד בלאו, ודקא קשיא לך במאי שגג – שגג בקרבן, דהואיל וחידוש – מודו ביה רבנן. קא משמע לן אביי דמודה ר' יוחנן בה דבעינן שגגת לאו, דאי הזיד בלאו – תו ליכא שגגה, דבהא נמי פליגי רבנן אמונבז, ואמרי דאין שגגת קרבן שגגה.

מסורת התלמוד

[1] מונבז וכו' ראה לעיל, סוגיא ב פיסקא [8], ומסורת התלמוד שם; בבלי שבועות כו ע"ב. שגגת קרבן וכו' להלן [12], [13], [15], ומסורת התלמוד שם. [3] רבי יוחנן אמר וכו' להלן [8]; בבלי שבת ע ע"ב, עג ע"א; עיין דברי רבי יהושע בן לוי, ירושלמי שבת יא ו, יג ע"ב; ועיין דברי רבי אבהו בשם רבי יוחנן, ירושלמי תרומות ו א, מד ע"א; שם ז א, מד ע"ג; שבת יא ו, יג ע"ב; כתובות ג א, כז ע"ב; בבא קמא ז ב, ה ע"ד; ז ה, ו ע"א; שבועות ג א, לד ע"ב. [4] וריש לקיש וכו' להלן [8]; בבלי שבת ע ע"ב, עג ע"א; עיין דברי רבי יוסי בן חנינא ירושלמי שבת יא ו, יג ע"ב. [6] מעם הארץ וכו' ספרא דיבורא דחובה פרשה ז, עמ' 162; בבלי הוריות ב ע"א, יא ע"א; חולין ה ע"ב. אשר לא תעשינה [...] השב מידעתו וכו' ספרא דיבורא דחובה פרשה ז, עמ' 162; בבלי הוריות ב ע"א יא ע"א; חולין ה ע"ב; ועיין ירושלמי תרומות ו א, מד ע"א; ח א, מה ע"ב; בבלי יומא פ ע"א; שבועות כו ע"ב. [7] תנן אבות [...] כל אחת ואחת בבלי שבת ו ע"ב, סט ע"א, ע ע"א, עג ע"א, עג ע"ב (עיקר); ועיין תוספתא שבת ח ג עמ' 30. [8] היכי משכחת לה וכו' בבלי שבת ע ע"ב, עג ע"א. [9] תחומין ואליבא דרבי עקיבא בבלי שבת ע ע"ב, עג ע"א, קנן ע"ב; סנהדרין סו ע"א; ועיין משנה סוטה ג. [10] שגג בזה וכו' עיין תוספתא שבת סוף פרק י, עמ' 45; ועיין דברי רבי אבהו בשם רבי יוחנן, ירושלמי תרומות ו א, מד ע"א; ז א, מד ע"ג; שבת יא ו, יג ע"ב; ג א, כז ע"ב; בבא קמא ז ב, ה ע"ד; ז ה, ו ע"א; שבועות ג א, לד ע"ב. [12] הואיל וחידוש וכו' עיין בבלי שבועות כו רע"ב. [13] איזהו וכו' עיין בבלי שבועות כו רע"ב; וירושלמי שבועות רפ"ג, לד ע"ב (והשווה שם הלכה ה, לד ע"ג). [14–15] הא מני [...] לישנא אחרינא וכו' עיין בבלי שבועות כו רע"ב.

ביאור הסוגיא

מבוא

הסוגיא השלישית עוסקת בשאלת הגבול בין השוגג למזיד. נקודת המוצא של הסוגיא – מבחינה כרונולוגית – היא תוספתא שבת י יט, עמ' 45, המקבילה לברייתא שבפיסקא [10] בסוגייתנו. השלב השני בהתפתחות הדיון הוא מחלוקת אמוראים קדומה – הנמצאת הן בבבלי הן בירושלמי – בשאלה אם "מי שהזיד בלאו" [=ידע שמעשיו אסורים מן התורה] אבל "שגג בכרת" [=לא ידע שחייבים כרת על האיסור ההוא] עדיין נחשב שוגג לעניין הקרבן (=פיסקאות [3–4] בסוגייתנו). השלב השלישי הוא הדיון בין אמוראי בבלי מן הדור השלישי-רביעי, בענייני שבועת ביטוי ותרומה (=פיסקאות [11, 13, 16, 18] בסוגייתנו). השלב האחרון הוא הדיון בשיטת "מונבז" – "שגגת קרבן שמה שגגה" – דיון הנמצא בדברי סתם התלמוד ובהוספה ביאורית של סתם התלמוד לנוסח הברייתא בפיסקא [10]. הסדר הכרונולוגי של ארבעת השלבים האלה מקביל במידה רבה לסדר "ההגיוני" ביניהם, כלומר ההתפתחות העניינית מן "הסתום והכללי" אל "המפורש והמוגדר". לכן בביאור להלן נפרש את השלבים האלה לפי הסדר הזה, ולא לפי סדר הופעתם בסוגיא עצמה.

קודם שניכנס לפירוש הסוגיא עצמה יש להקדים שתי הערות. הראשונה נוגעת לדרשה שבפיסקא [6]. מצד אחד, כל הפיסקא הזאת חסרה בנוסח הדפוס הראשון ובנוסח כתבי היד שבידינו. היא נראית, אפוא, כהוספה מאוחרת למסורת הנוסח של הסוגיא. מצד שני, תוכן הדרשה עתיק מאד (עיין במסורת התלמוד), והוא מבטא את אחד היסודות העיוניים החשובים ביותר של הסוגיא כולה: המושג "שב מידיעתו" (השווה תוספות סט ע"א, ד"ה "אלא למונבז"). וזהו פירושו: אם אדם מסוים עבר עבירה, ואילו היו מודיעים לו איזו "ידיעה" (עובדה או הלכה שלא היה מודע לה) היה נמנע ולא היה עובר אותה עבירה – אותו אדם נחשב שוגג, ומביא קורבן. למשל, אדם היודע שמעשה מסוים אסור, אבל לא ידע שהוא אסור מן התורה; היה יודע שהוא אסור מן התורה, ולא ידע שחייבים עליו עונש מן השמים; היה יודע שנענש מן השמים, ולא ידע שאין תשובתו מכפרת על מעשיו עד שיביא קורבן – בכל אחד מן המקרים האלה אפשר לשאול: אילו ידע עובדה זו או הלכה זו בשעת המעשה, האם היה נמנע ולא היה עובר אותה עבירה? והנה, לא נזכר העניין הזה במפורש בעיקר הנוסח של סוגייתנו, אלא רק בהוספה מאוחרת – ולמרות זאת הרי רוב השיטות ורוב המחלוקות בסוגיא זו סובבים מסביב לשאלה זו. ההערה השניה נוגעת לדיון שבפיסקאות [7–9]. הדיון הזה חוזר בפרקנו שלוש פעמים בשינויים קטנים. לכן החלטנו לפרש אותו פעם אחד בלבד, והדברים יתבארו בפירוש הסוגיא השביעית להלן.

מקור המחלוקת בתוספתא שבת י יט, עמ' 45

שנינו במשנה שבת סוף פרק יא:

זה הכלל: כל חייבי חטאות אינן חייבין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה; תחלתן וסופן שגגה – פטורין, עד שתהא תחלתן וסופן שגגה.

ובתוספתא שבת י יט ע' 45, שנו ברייתא המוסבת, לכאורה, על משנה זו:

כיצד? היה יודע שהיא שבת והזיד במלאכה – זה הוא מזיד האמור בתורה; אם היה מתעסק – פטור. שגג בשבת והזיד במלאכה, או שהיה יודע שהיא שבת, ונתכוון לעשות בה מלאכה, אבל לא היה יודע שעל אותה מלאכה חייב חטאת – זהו שוגג האמור בתורה.

כוונת התוספתא כאן היא לציין ש"המזיד האמור בתורה" הוא האדם שהזיד בשני דברים כאחד – גם בשבת וגם במלאכה. לעומת זאת, "השוגג האמור בתורה", הוא האדם ששגג באחד מהם בלבד – או בשבת, או במלאכה. בנוגע לשאלת "שגגת שבת", מבחינה תוספתא זו בין שני

מצבים בלבד: "היה יודע שהיא שבת", לעומת "שגג בשבת". בנוגע לשאלת "שגגת מלאכה", מציעה התוספתא הבחנה מורכבת יותר. מצד אחד, הלשון "אם היה מתעסק" ברישא עומד בניגוד ללשון "ונתכוון לעשות בה מלאכה" בסיפא. מצד שני, הלשון "והזיד במלאכה" ברישא מנוגד ללשון "לא היה יודע שעל אותה מלאכה חייב חטאת" בסיפא. בעל התוספתא נמנע, אפוא, מלהשתמש כאן בלשון הפשוט "שגג במלאכה", משום שהוא היה מטשטש, לדעתו, את ההבחנה בין שני עניינים שונים: הראשון הוא טעות במציאות, למשל, אם התכוון להגביה את התלש וחתך (בטעות) את המחובר, והיינו המתעסק שהוא פטור (עיין סוגיא י [12] להלן); השני הוא טעות בהלכה, למשל, אם נתכוון לחתוך את המחובר, "אבל לא היה יודע שעל אותה מלאכה חייב חטאת".

ייתכן שבעל התוספתא התכוון בלשון האחרון הזה להדגיש כאן את העובדה הפשוטה שאדם זה לא ידע שמלאכה זו אסורה מן התורה – וזאת בהתאם לשימוש הקבוע בלשון "חייב [חטאת]" במשנה שבת, העומד בניגוד ללשון המקביל, "פטור [מחטאת, אבל אסור מדברי סופרים]". אולם, הלשון עצמו סובל גם פירוש נוסף, והוא: שלא היה מודע לחומרת האיסור, כלומר שהוא מסוג האיסורים שחייבים "על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת" (עיין סוגיא ב [11] לעיל).

מחלוקת האמוראים הקדומה – ירושלמי שבת יא ו, יג ע"ב; פיסקאות [3-4]

בירושלמי שבת פרק יא ה"ו יג ע"ב הובאה מחלוקת אמוראים המקבילה למחלוקת רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש בסוגייתנו, פיסקאות [3-4]:

סוגייתנו פיסקאות [3-4]

ירושלמי שבת יא ו, יג ע"ב

רבי יוחנן אמר: כגון ששגג בכרת, אף על פי שהזיד בלאו.
רבי יוסי בן חנינה אמר: בשוגג בלא תעשה ובמזיד בלא תעשה.

וריש לקיש אמר: עד שישגוג בלאו וכרת.
רבי יהושע בן לוי אמר: בשוגג בהיכרת ובמזיד בהיכרת.

מימרות רבי יוסי בן חנינה ורבי יהושע בן לוי אינן מימרות "עצמאיות", אלא מימרות "מפרשות", המוסבות על איזו מקור. גם מימרות רבי יוחנן וריש לקיש בבבלי מימרות מפרשות הן, דבר המובלט אף יותר בגירסת דברי רבי יוחנן, ברוב עדי הנוסח בפיסקא [3], ובכל עדי הנוסח בפיסקא [8] להלן: "כגון ששגג בכרת" וכו'. על מה מוסבות מימרות אלו? קשה לומר שדברי רבי יוחנן וריש לקיש בבבלי מוסבים על שאלת סתם התלמוד שבפיסקא [2] ("שגגה במאי"), ומשתי סיבות: ראשית, אינו רגיל שמימרות האמוראים מתייחסות ישירות לדברי סתם התלמוד; שנית, מימרות אלו מקבילות לדברי רבי יוסי בן חנינה ורבי יהושע בן לוי, ולא נזכרה שאלה כזאת בסוגיית הירושלמי שם. יתכן שמימרות רבי יוסי בן חנינה ורבי יהושע בן לוי מוסבות היו על לשון המשנה בסוף פרק יא של שבת: "עד שתהא תחלתן וסופן שגגה". כיצד? "רבי יוסי בן חנינה אמר: בשוגג בלא תעשה" וכו'. מאידך, יתכן שהן מוסבות על לשון התוספתא, שלא נזכרה אמנם בירושלמי במפורש, אבל מוסבת אף היא על לשון אותה המשנה, ושנו בסופה: "לא היה יודע שעל אותה מלאכה חייב חטאת". לפי הצעה זו נחלקו רבי יוסי בן חנינה ורבי יהושע בן לוי בפירוש הלשון הסתום הזה, כאשר רבי יוסי בן חנינה פירש "חייב חטאת" = "אסור מן התורה" (= "לא תעשה"), רבי יהושע בן לוי פירש "חייב חטאת" = "חייבים על איסור זה כרת". לפי הצעה זו לא הבחין רבי יהושע בן לוי בין "שגגת כרת" לבין "שגגת חטאת", שהרי בתוספתא נאמר "חייב חטאת", והוא אמר "בשוגג בהיכרת". דבר זה מתאים לכלל שהזכרתי לעיל: "אף כל דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת", שהוא (כמעט) כלל המתהפך, כלומר: כל דבר שחייבין על זדונו כרת, חייבים על שגגתו חטאת; וכל דבר שחייבין על שגגתו חטאת, חייבים על זדונו כרת.¹⁵

15 המשך סוגיית הירושלמי שם משובש, וליברמן הגיה ותיקן את הנוסח כדרכו (הירושלמי כפשוטו, עמ' 172–173), ופירש את הסוגיא שם על פי ההנחה שהירושלמי מבחין בין שגגת כרת לשגגת חטאת, כלומר בין שיטת רבי יוחנן בבבלי לבין שיטת מונבו. דומני שהבחנה זו אינה מוכרחת בסוגיית הירושלמי, אבל בגלל ריבוי הספקות, הן בנוגע לנוסח הירושלמי הן בנוגע לפירוש, לא ניכנס לדיון בו כאן.

סביר להניח שאף דברי רבי יוחנן וריש לקיש בבבלי מוסבים היו מתחילה על ברייתא דומה לתוספתא זו, או על משנה שבת יא ו, בהשראת התוספתא הזאת. הצעה זו מתחזקת מן העובדה שהברייתא שהובאה בפיסקא [11] להלן בבבלי היא מקבילה ברורה של תוספתא שבת י ט, עמ' 45, דבר המעיד על קשר כל שהוא בין סוגייתנו ברובד האמוראי לבין המקורות התנאיים השייכים לסוף פרק יא של מסכת שבת. על נוסח הברייתא בבבלי ועל מקומה בסוגיא היום ראה להלן.

דיוני אמוראי בבל – פיסקאות [11, 13, 16, 18]

החלק השני של סוגייתנו בנויה מסביב לשתי מימרות של אביי [11, 16]:

- [א] אמר אביי: הכל מודים בשבועת ביטוי שאין חייבין עליה קרבן, עד שישגוג בלאו שבה.
[ב] ואמר אביי: הכל מודים בתרומה שאין חייבין עליה חומש עד שישגוג בלאו שבה.

שתי מימרות אלו מוסבות על מחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש, במגמה ברורה לצמצם את שיטת רבי יוחנן, ולקרב אותה לשיטת ריש לקיש ("הכל מודים" מאן? רבי יוחנן [12, 17]). גם היחס בין שתי המימרות האלו ברור מאד: "שבועת ביטוי" הוא איסור שיש בו קרבן, ואין בו כרת; "תרומה" היא איסור שאין בו קרבן, אבל יש בו "מיתה בידי שמים", שהיא מעין כרת. כלומר, אביי טוען שרק איסור "שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת" עשוי להרתיע – לשיטת רבי יוחנן – את העבריין מלעבור עבירה מסוימת. אולם, איסור שיש בו עונש מן השמים ללא קרבן, אי שיש בו קרבן ללא עונש מן השמים אינו חמור מספיק כדי להרתיעו, ו"שב מדיעתו לא קרינן ביה".

תגובת רבא למימרא השניה של אביי [18] היא חד-משמעית: "מיתה במקום כרת עומדת, וחומש במקום קרבן קאי". רבא דוחה את המגמה לצמצם את תוקף שיטת רבי יוחנן למקרה שיש בו קרבן וכרת. לדעת רבא יש לפרש את דברי רבי יוחנן פירוש רחב יותר, כדי לכלול בהם גם איסורים אחרים שיש בהם חומרות מיוחדות העשויות להרתיע את העבריין. מכאן ניתן היה לצפות שרבא יתנגד אף למימרת אביי הראשונה, ואכן כך נראה מלשון הסוגיא בשבועות כו ע"ב, המקביל לברייתא שהובאה בפיסקא [13] בסוגייתנו:

בבלי שבועות דף כו ע"ב

סעיף 13–15

מיתיבי: איזהו שגגת שבועת ביטוי לשעבר? אמר יודע אני ששבועה זו אסורה, אבל איני יודע אם חייבין עליה קרבן אם לאו – חייב!

בעא מיניה רבא מרב נחמן: איזו היא שגגת שבועת ביטוי לשעבר? אי דידע, מזיד הוא; אי דלא ידע, אנוס הוא. א"ל: באומר יודע אני ששבועה זו אסורה, אבל איני יודע אם חייבין עליה קרבן או לאו.

הסוגיא בשבועות עוסקת בשאלה, איך תיתכן בכלל שבועת ביטוי לשעבר? הרי מי שנשבע בידוע שהוא משקר אינו שוגג אלא מזיד, ומי שמאמין שהשבועה שהוא נשבע כעת אמת היא, אלא שטעה, אינו שוגג אלא אנוס, ופטור לגמרי. לכן השיב רב נחמן לרבא – כמעט בעל כורחו – שיש לחפש מוצא מן המבוך הזה במקרה שבו הוא אומר "יודע אני ששבועה זו אסורה, אבל איני יודע אם חייבין עליה קרבן או לאו". ואמנם, אין סתירה ישירה בין תשובת רב נחמן לבין עמדת אביי בסוגייתנו, שהרי אביי עוסק בשבועת ביטוי בכלל, ואילו רב נחמן עוסק במקרה הבעייתי של שבועת ביטוי לשעבר. אולם, עצם הרעיון שהמקרה של שגגת קרבן בשבועת ביטוי לשעבר נחשב "שב מדיעתו", עשוי לחזק עמדת המפרש פירוש רחב בדברי רבי יוחנן בסוגייתנו (=רבא), ולהחליש את עמדת המפרש פירוש מצמצם בדברי רבי יוחנן (=אביי).

המגמה להשיב מהלכה זו על מימרת אביי הראשונה בפיסקא [13] מובנת לכשעצמה. השאלה היא: מדוע הובאה הלכה זו בצורת ברייתא בסוגייתנו, לעומת סוגיית שבועות, שבה מופיעה הלכה זו בצורת "בעיא" אמוראית? לשאלה זו אין תשובה חד-משמעית. אולם יש להזכיר שישנם

סוגים שונים של ברייתות במסורת הבבלי, וביניהן ברייתות המוסרות דעותיהם של אמוראים או בתי המדרש שלהם. לכן יתכן שהתלמוד כאן (= רבא?) השיב ("מיתבי") על דברי אביי ממסורת זו ששנו אותה בבית המדרש שלהם, וזאת למרות שיסוד ההלכה הזאת בבית מדרשו של רב נחמן, ולא מתקופת התנאים.¹⁶ מכל מקום, ברייתא זו תואמת את עמדת רב נחמן ורבא במסכת שבוועות, וסביר להניח שהיא מבטאה בסוגייתנו את התנגדותו של רבא למימרת אביי הראשונה, כפי שהתנגד למימרת אביי השניה במפורש בפיסקא [18] בסוף הסוגיא.

שיטת "מונבז" – הברייתא בפיסקא [10]

שיטת מונבז, לפי סתם התלמוד הבבלי [1-2], היא "שגגת קרבן שמה שגגה"; ופירושה: העובר על איסור "שחייבין על זדונו כרת, ועל שגגתו חטאת", והוא ידע שהוא חייב "על זדונו כרת", אבל לא ידע שהוא חייב "על שגגתו חטאת", "שב מידיעתו קרינן ביה", והוא עדיין נחשב שוגג ומביא קרבן על העבירה שעבר. והנה שיטה זו נראית, מבחינה הגיונית, כהמשך הישיר של העמדות השונות שנזכרו ברובד האמוראי של הסוגיא: עונש "כרת" ללא קרבן דומה, לכאורה, לעונש "מיתה בידי שמים" שהזכיר רבא [18] בנוגע לאיסור תרומה; ולדעת אביי איסור תרומה נחשב לאיסור "קל", שאינו שונה במהותו מכל איסור "לאו" אחר. מכאן שאפשר לטעון שהעובר על איסור מסוים, וידע שהוא חייב "על זדונו כרת", אבל לא ידע שהוא חייב "על שגגתו חטאת", עדיין לא היה מודע למלוא חומרתו של האיסור – והיינו "שגגת קרבן שמה שגגה".

סתם התלמוד הבבלי מצא את מקורה של שיטת מונבז בנוסח הברייתא בפיסקא [10], שהיא, כאמור, מקבילה קרובה מאד של תוספתא שבת י יט, עמ' 45, שהובאה ונתבארה לעיל:

תוספתא שבת י יט עמ' 45

פיסקא [10]

שגג בזה ובזה – זהו שוגג האמור בתורה;   היה יודע שהיא שבת והזיד במלאכה – זה
הזיד בזה ובזה – זו היא מזיד האמור   הוא מזיד האמור בתורה; אם היה
בתורה.   מתעסק – פטור.

[1] שגג בשבת והזיד במלאכה, [2] או ששגג   [1] שגג בשבת והזיד במלאכה, [2] או ששגג
במלאכה והזיד בשבת, [3] או שאמר: יודע   במלאכה והזיד בשבת, [3] או שאמר: יודע
אני שמלאכה זו אסורה אבל איני יודע אם   אני שמלאכה זו אסורה אבל איני יודע אם
חייבין עליה קרבן אם לאו – חייב.   חייבין עליה קרבן אם לאו – חייב.

אפשר להבחין במספר תופעות בנוסח הברייתא בבבלי לעומת נוסח התוספתא של ברייתא זו. הראשונה היא השמטת הלשונות הקשורים לשאלה "מתעסק" מנוסח הבבלי: "אם היה מתעסק פטור"; "ונתכוון לעשות בה מלאכה" (עיין בסוגיא י להלן). התופעה השניה היא קיצור ואיחוד המינוח: "היה יודע שהיא שבת והזיד במלאכה" ← "הזיד בזה ובזה"; "שהיה יודע שהיא שבת [...] אבל לא היה יודע שעל אותה מלאכה חייב חטאת" ← "ששגג במלאכה והזיד בשבת"; והכל בהתאם לסגנון הלשון המשותף לשני המקורות: "שגג בשבת והזיד במלאכה".

התופעה השלישית היא הוספה ארוכה הנמצאת בסוף נוסח הברייתא בבבלי: "או שאמר יודע אני שמלאכה זו אסורה אבל איני יודע אם חייבין עליה קרבן אם לאו חייב". הלשון האחרון הזה מזכיר אמנם את לשון התוספתא, "אבל לא היה יודע שעל אותה מלאכה חייב חטאת", אבל נראה שהוא בכל זאת הוספה, ולא מקבילה ללשון התוספתא, וזאת משתי סיבות: א – לשון התוספתא כבר מצא את ביטויו בלשונו הקצר והתמציתי של הברייתא "ששגג במלאכה"; ב – סגנון הלשון האחרון בברייתא אינו מתאים, לא ללשון הקצר של הבבלי, ולא ללשון הארוך של התוספתא (בגוף שלישי), אלא ללשונו של רב נחמן (בגוף ראשון) במסכת שבוועות שהובא לעיל:

"באומר יודע אני (ששבועה) [שמלאכה] זו אסורה, אבל איני יודע אם חייבין עליה קרבן או לאו". כלומר, הלשון המקורי של התוספתא נתפרש כפשוטו בנוסח היסודי של הברייתא בבבלי: "או ששגג במלאכות", ללא התייחסות לשיטת "שגגת כרת" של רבי יוחנן, ובוודאי לא לשיטת "שגגת קרבן" של "מונבז", המשקפות פירושים מאוחרים יותר של הלשון הסתום והמקורי של הברייתא עצמה. לעומת זאת, ההוספה הארוכה בסוף הברייתא מקבילה ללשונו המקורי של רב נחמן, שהתייחס במפורש לשאלה הדומה ל"שגגת קרבן" של מונבז. הוזה אומר, הבבא האחרונה של נוסח הברייתא בבבלי היא הוספה ביאורית שמטרתה לפרש את הלשון הסתום והמקורי של הברייתא ("או ששגג במלאכות") בהתאם למושג "שגגת הקרבן" הנמצא בדברי רב נחמן בשבועות, וזוהי קבעה בכך שתנא דברייתא זו סבור ש"שגגת קרבן שמה שגגה", והיינו שיטת מונבז של הבבלי.

התופעה הרביעית היא שסיומת הבבא האחרונה של התוספתא ("זהו שוגג האמור בתורה") הועברה לתחילת נוסח הברייתא בבבלי, עם השלמת הלשון: "שגג בזה ובזה – זהו שוגג האמור בתורה". השלמה זו נראית קצת מלאכותית, שהרי אין שום סיבה מדוע "שוגג האמור בתורה" הוא השוגג "בזה ובזה", ולא השוגג "בזה או בזה", כמו בנוסח התוספתא. לכן, ייתכן שסיומת הבבא האחרונה של התוספתא נדחקה ממקומה המקורי בעקבות ההוספה הארוכה בסוף נוסח הבבלי, ומצאה את מקומה החדש בתחילת הברייתא, עם השלמה בהתאם, כפי שהיא לפנינו. אם מסקנתנו שהבבא האחרונה בנוסח הבבלי היא הוספה ביאורית ללשונו המקורי של הברייתא, והסיומת המקורית של הברייתא הועברה בהתאם, אפשר לשער שהנוסח המקורי של הברייתא במסורת הבבלי נראה בערך כך:

הזיד בזה ובזה – זו היא מזיד האמור בתורה. שגג בשבת והזיד במלאכות, או ששגג במלאכות והזיד בשבת – זהו שוגג האמור בתורה.

והנה ברייתא זו היא מקבילה כמעט מדויקת של תוספתא שבת יט, וכבר שיערנו לעיל שברייתא כזאת עמדה בראש הסוגיא, ועליה מוסבים היו דברי רבי יוחנן וריש לקיש, שהרי שיטות כולם – כולל זו של "מונבז" – משקפות פרשנויות מתחרות של הלשון הסתום של ברייתא זו.

ומדוע נתפרש בבבלי לשונה של ברייתא זו דווקא בהתאם לשיטת "מונבז"? לדעתי לא תיתכן תשובה חד-משמעית לשאלה זו, וזאת משום שהיא קשורה למספר רב של תועפות ספרותיות מורכבות בסוגיא זו ובסוגיא הקודמת. למשל, ייתכן שנוסח הברייתות בפיסקאות [10] ו-[13] בסוגייתנו תלוי בנוסח הברייתא בפיסקא [8] של הסוגיא הקודמת. לחילופין, ייתכן שנוסח הדברים שם ופירושם תלויים בהכרעות השונות של עורכי המקורות של סוגייתנו. אין דרך לקבוע איזו מן התופעות האלו היא "הסיבה", ואיזו מהן היא "התוצאה", או באיזו מידה היתה קיימת מסכת של השפעות הדדיות בין היסודות השונים.

הדיון בפיסקאות [14-15]

הקושיא בפיסקא [13] נידונה כבר לעיל, והיא שייכת לרובד האמוראי של סוגייתנו. לעומת זאת, דברי התלמוד בפיסקאות [14-15] שייכים לרובד הספרותי של סתם התלמודי, והם מקבילים לדיון של סתם התלמוד בדברי רב נחמן במסכת שבועות:

בבלי שבועות דף כו ע"ב

סעיף 13-15

[13] איזהו שגגת שבועת ביטוי לשעבר [...] בעא מיניה רבא מרב נחמן: איזו היא שגגת [...] [...]

[14] הא מני? מונבו היא. כמאן? כמונבו, דאמר שגגת קרבן שמה שגגה.

[15] לישנא אחרינא: מני? אילימא מונבו, פשיטא! השתא בכל התורה דלאו חידוש הוא אמר שגגת קרבן שמה שגגה, הכא חידוש הוא לא כל שכן? אלא לאו רבנן היא, ותיובתא דאביי, תיובתא.

אפילו תימא רבנן – עד כאן לא פליגי רבנן עליה דמונבו, אלא בכל התורה כולה דלאו חידוש הוא, אבל הכא חידוש הוא, דבכל התורה כולה לא אשכחן לאו דמייתי קרבן, דילפינן מע"ז, והכא מייתי, אפילו רבנן מודו.

מבחינת מסורת הנוסח, קרוב לוודאי שפיסקא [15] ("לישנא אחרינא") היא הוספה מאוחרת במסורת הבבלי, ועיקר תגובת התלמוד לקושיא על אביי מלשון הברייתא בפיסקא [13] הוא התירוץ הקצר והענייני [14]: "הא מני? מונבו היא". לעומת זאת, כל הלשון "כמאן? כמונבו" וכו', בשבועות אינו נחוץ במיוחד למהלך הסוגיא שם, וסביר להניח שהוא משקף השפעה ישירה מסוגייתנו. מאידך, אם כבר העלו את האפשרות לצמצם את תוקפם של דברי רב נחמן לשיטת מונבו בלבד, כמעט מתבקש המהלך הבא בשבועות, שבו דחו את ההצעה הזאת, והעמידו את דברי רב נחמן אפילו לשיטת החכמים החולקים על מונבו. אולם, ההשלכה הישירה של דחייה זו היא ביטול תוקפו של התירוץ בפיסקא [14] בסוגייתנו, שהרי אם הברייתא בפיסקא [13] אכן משקפת את הדעה המוסכמת של חכמי המשנה, אין אביי רשאי לחלוק עליה – "ותיובתא דאביי, תיובתא". הנה דוגמה פשוטה יחסית של השפעה הדדית בין סוגיות התלמוד, כאשר תוספת "לישנא אחרינא" [15] בסוגייתנו היא ככל הנראה שלב די מתקדם – אם לא האחרון – במסכת ההשפעות ההדדיות בין סוגייתנו והסוגיא המקבילה בשבועות.